

Свештеник проф. Славко Зорџа

КОСОВСКА СВИЈЕСТ КОД ДАЛМАТИНСКИХ СРБА

„Српски глас“ у свом уводнику од 8. маја 1889. године у предвечерје 500-те годишњице Косовске битке на једном мјесту каже: „Кажемо ми да се не може лако писати о Косову. Или ћеш ударити у пуста набрајања или ће те сузе угушити“. Очигледно да је ова дилема непрестано пристуна код свакога који хоће да пише о Косову, о нашој победи у поразу. Ова тема је и мене ставила пред исту дилему. Ја ћу пак покушати да пуно не набрајам, али ни да ме сузе угуше, трудећи се да дам, колико је то могуће и способности ми буду дозвољавале, једну концизну слику Косовске свијести далматинских Срба кроз историју а и данас.

Закратко ћу задржати вашу пажњу на миграционој слици једног дијела српског народа који се селио из Старе Србије на сјеверозапад.

Прије свега треба нагласити да ширење српског народа на Балкану и Подунављу није узроковано само турским освајањем него и миграционим процесима прије Турака.

„Још почетком X стољећа словенски елеменат представљао је већину становништва у Угарској. Да је међу Словенима Угарске свагда било и нешто староседелаца Срба потврђује и Бајза Јозеф, који изричито признаје да је још за време мађарских владара Арпадовића било Срба у Јужној Угарској“ (1).

У Далмацији Срба је такође било врло рано. Нема сумње да их је у већем броју било у XII вијеку, што ће рећи да је насељавања било и прије и после Косовске битке.

Веће досељавање Срба у Далмацију везано је за удају сестре цара Душана Јелене за хрватског великаша Младена III Шубића 1347. године. С обзиром да је Младен умро већ 1348, а против Јелене су устали великаши који су је окруживали, Душан је морао и војнички да интервенише да би заштитио сестру. Тако долази и већи број Душанове војске у Далмацију. Да је већи број Срба у Далмацији био и прије Косовске битке свједоче нам наши древни манастири Крупа (1317) и Крка (1350).

Краљ босански краљ Твртко 1390. године осваја Далмацију, будући да је он био краљ Србљем, Босне, Далмације, Приморја и Хрватске, има мишљења да је његовим освајањем Далмације отворен пут за мање досељавање Срба у ту област. Масовнија досељавања Срба у ту област ипак су последица Косовског пораза и каснијих турских ратова у времену од XV—XVIII вијека. Шеснаести вијек је на-

(1) Никола Мулатовић, Мађарска и тријанонски уговор, старине ЈАЗУ, књ. 54, Загреб 1969. Цитирано по С. Кораћ „Косовска битка у књижевности српског народа у СР Хрватској“ (рукопис)

рочито био испуњен насељавањем Срба у Далмацији, што свједоче бројни храмови подигнути у то вријеме.

Иако се Косовска свијест не може лоцирати на једно мјесто, она је непрестано у душама Срба, ипак се мора да везује за одређену земљу. У Србији је то Косово око Грачанице, а у Далмацији је то Далматинско Косово или Ново Косово. Није случајно што у Далмацији постоји Косово; оно је уствари новоосвећено Косово, пренесено Лазарево Косово у рањеним душама првих досељеника на ово Далматинско Косово.

Наиме, народно предање које се слаже са историјским подацима, каже да су први житељи Далматинског Косова дошли са Србијанског Косова; да су се из Босне преко планине Козјака, недалеко од извора Косовчице, спустили у ову далматинску питому долину. „По смештају, положају, по главицама, брежуљцима, њивама и води, нова постојбина у малом подсећала их је на стари завичај. Зато су је и прозвали Косовом“⁽²⁾. Одмах по досељењу саградили су себи цркву брвнару. Једног дана (по свему судећи на св. Илију) када су одржавали збор, изненада су грунули Турци и сасјекли много народа. Цркву су порушили, а звона бацили у оближњи извор „Мочило“. Тако је Дал. Косово у своме постанку добило крваво крштење. Успомена на тај догађај од прије готово четири и по вијека у народу живи и данас. Јер код цркве светог Илије (у Марковцу) се народно весеље, умјесто на сам дан славе, пребацује у недјељу по Илиндану, а на сам дан се служи литургија и читају поменови на гробовима преминулих.

Добивши на тај начин далматински Срби и формално још једно Косово, предали су тако лозу видовданске вјере са Лазаревског косовског чокота у ово Новоосвећено Косово у Далмацији. Тиме су добили и мјесто гдје ће континуирано до наших дана (а надамо се и убудуће) евоцирати успомене на први српски Видовдан и оствјетити памћење Лазаревске вјере и косовског опредјељења. Далматинско Косово, дакле, постало је аоза где се већ више вјекова спрског народа наших западних крајева напаја косовском мишљу. Оно је постало такорећи предајник порука наших светиња са Лазаревог Косова: Патријаршије, Дечана, Грачанице и других.

Огањ Косовске мисли и Лазаревске вјере који је пренесен из Старе Србије народ је непрестано одржавао. Далматинско Косово за овдашње Србе значило је „извор воде живе“ на коме се вјековима напајају. Стога није тешко разумјети чињеницу што су се видовданске прославе на Д. Косову тако љубоморно чувале, његовале и унапређивале, јер у њима се видио континуитет косовске вјере и мисли. Ваља нагласити да видовданске прославе нису тек само нека смотра фолклора Срба у Далмацији, већ су оне вазда биле непрестани повратак на оно што је „свето и честито било и миломе Богу приступачно“. То је уствари био један од залога народног опстанка на овој вјетрометини. А плодотворност тога залога условљавала је вјера православна, дубоко доживљена и преношена Косовским завјетом. Јер без доживљености Христа кроз Православље косовска свијест би сигурно временом ишчезла, као што се то и десило са многим Србима који, промјенивши вјеру, напустише и Косовску мисао.

Све до краја прошлог вијека косовска свијест је свијетлила и свјетлуцала и код Срба римокатолика. Да бисмо то поткријепили навешћемо дио извјештаја са

(2) М. Лежајић, Далматинско Косово у прошлости, Косовска народна читанка, Београд 1940, стр. 54.

прославе 500-те годишњице Косовске битке објављеног у „Српском гласу“ од 21. јуна/2. јула 1889. године, где се каже: „Особито нам је драго било, што је из Каштела дошла лијепа кита српске омладине. Тако се могло видјети, увијем учењем браће католика из Каштела, да смо заиста права браћа, да су нам светиње заједничке и да једнако осјећамо, иако нас вјеросиповјед и црквени обред дијели“.

Нераскидивост косовске мисли и православља је уствари условљавала опстанак и једног и другог. Због тога се косовска свијест и могла одржавати и развијати само у оквиру православља. У том смислу се може разумјети зашто су епископи, свештенство, а касније, да тако кажемо, и цивилна српска интелигенција, на овим теренима непрестано бдили над чистотом православља и косовске мисли. Могло се изгубити царство, али се није смјела изгубити душе. Живе душе, Христом оплемењене, могу и повратити царство, али губљењем душе заувјек губи се и земаљско царство.

Због православља и косовског опредјељења у временима унијаћења многи епископи, свештеници као и вјерници су страдали. Одржавајући напријед наведено обећање да нећемо ићи у пуста набрајања, ипак морамо споменути великог јерарха „косовског владику“ Симеона Кончаревића који је несумњиво највећа личност и стуб и тврђава вјере и нације у српском народу у Далмацији, не само током XVIII вијека већ и шире. С обзиром да је изабран једногласно на народном збору на Д. Косову на Ваведење 1750. он се најрадије потписивао као „косовски владика“. Због очувања Православља и његовања косовске свијести много је страдао од ондашње млетачке власти да би на крају, у позним годинама био и протјеран са своје родне груде. Колико је била жива косовска свијест код далматинских Срба види се из тога што су се све важније народне одлуке доносиле на Д. Косову, нарочито оне које су доношене у циљу борбе против унијаћења, било у времену када је зато кориштена млетачка ли касније аустријска држава.

Далматинско Косово као живи огањ Лазаревске вјере гријао је и надахњивао народ да не поклекне пред безобзирношћу унијатских емисара. Када је вјера и нација у питању онда се ни глава није штедјела. Косовска свијест Срба у Далмацији била је заиста тврд орах за унијатске активности. Због тога је у плану унијатских стремљења, поред одвраћања од „шизматичке“ и „ркаћке“ вјере, нарочито вођено рачуна о уништењу косовског Лазаревског памћења. То се успјевало у Приморју и удаљенијим мјестима од Косова, али што је год било ближе Косову то је било далеко теже, готово немогуће, иако су у ту сврху биле кориштене и званичне државне институције.

Илустрације ради, за вријеме другог аустријског покушаја уније, и то у селима Кричке и Баљци близу Дрниша, Д. Косово одиграло је врло значајну улогу. „Тежак Јован Кашић, речено Керић, убио је из кубуре 1. марта 1834. г. унијатског попа и умакнуо у Босну. Због тога убијства били су осумњичени као подстрекачи, ухваћени, оковани у гвожђа и бачени у задарску тамницу: јеромонах Макарије Вукадиновић, парох Косова и поп Спиридон Симић, његов капелан из Орлића, па Јаков Миовић и његов синовац Петар, велики посједници из Дрниша“ (3). Овакве и сличне активности у борби против унијаћења овјековјечио је Симо Матавуљ у својој приповјетци ПИЛИПЕНДА.

(3) Исто, стр. 59

Тешкоће око очувања Православља и косовске мисли пратиле су наше претке на овим просторима од самог почетка њиховог насељавања. Јер бјежећи испред агарјанског зулума послије косовске трагедије Срби православне вјере приликом своје сеобе надали су се да иду у сусрет браћи хришћанима који ће их примити као свој свога, али су се грдно разочарали. Опет им борба, и то вишевијековна, није недостајала. У свеопштој српској трагедији и источни агарјани и западни „хришћани“ жељели су само да се што више окористе сваки на свој начин. То су добро осјетили на својој кожи наши даљи и ближи преци. Имајући ово у виду онда није чудо што су овдашњи Срби релативно касно подигли, за сада једину цркву у част св. Кнеза Лазара на Д. Косову, иако их та жеља никада није напуштала.

Наиме, послије тзв. Патента о толеранцији 1849. године, Православље је било изједначено са осталим вјерама у Аустријској царевини. Тада се знатно побољшало стање за наш народ. Наравно да је тада и косовска мисао засијала пуним сјајем с обзиром да је дуго времена била потискивана и запретавана. Непосредно послије овога значајног датума почиње да се реализује давњања жеља да сена Д. Косову подигне Лазарица. Бог је хтио да тада на трон далматинских епископа дође Стефан Кнежевић, велики неимар и љубитељ свога народа који је истовремено уживао и велики углед код аустријских власти. Без обзира што је тада био на снази Патент о толеранцији, ипак подизање храма у част Св. Лазара било би сумњиво за аустријску власт.

С обзиром да се у XIX вијеку осјетила потреба за још једним храмом у косовској долини, 1874. године осветили су се темељи за нову цркву. По првој замисли црква је требало да буде посвећена св. Јоакиму и Ани. Међутим, грађење цркве се исувише отегло, а 500-та годишњица Косовске битке се приближила. По свим српским земљама почеле су припреме за обиљежавање годишњице Косовске битке. У народу, као и код епископа Стефана, горила је жеља да у тој години добију и храм св. Кнезу у част и то баш на Д. Косову.

У то вријеме начелник Книнске општине био је АЛЕКСАНДАР-МИЛЕ КАТИЋ, који се истакао у помоћи босанским устаницима и био је у вези са Петром Мркоњићем, потоњим краљем српским. Познато је да је Катич потрошио готово све своје имање збрињавајући избјеглице из Босне. Он је у споразуму са угледним Србима Савом Бјелановићем и др Душаном Баљакмом дошао на идеју да се недовршена црква на Косову посвети Св. Кнезу. Ту народну жељу саопштили су епископу Стефану Кнежевићу проф. Хризант Гркинић, катихета из Задра и Јово Симић-Чипчија посједник из Орлића, села у Косову. Старац владика је ово са одушевљењем прихватио и узбуђено ускликнуо: „Дај ми Боже, још само мало живота, док осветим на нашем Косову и храм у част и славу српског цара Мученика па онда одмах прими душу моју!“ Пошто је аустријска власт зазирала од сваке везе са Србијом, а посвећење цркве у част св. Кнезу јасно показује свој циљ, ова замисао се чувала у тајности све до пред сам Видовдан 1889. г. Црква се на брзу руку довршила са зваником на преслици. На неколико дана пред Видовдан Владика је био у посјети Цетинској крајини гдје је у селу Отишићу осветио нови храм. У то вријеме окружницом је позвао сав народ и свештенство да на Видовдан присуствује освећењу нове цркве на Косову. Тако је Владика у Косовској години „најмилије изненадио српски народ и одједном, без икакве припреме и буке, створио му најљепше весеље што је могао пожељети“ (4). „С тим су се далматин-

(4) Српски лист, бр. 5, од 31. јануара 1890.

ски Срби показали достојни свог косовског поријекла: подigli су своје Далматинско Косово као расадник народне мисли на западу, и на њему озидали Лазареву цркву као знак да се у Далмацији поштује и слави онај ко за крст часни и слободу златну положи главу своју“ (5).

Од тада су видовданске прославе биле свечаније са изузетком у годинама Првог свјетског рата.

У Светосавској 1935. години Видовдан је на Далматинском Косову изузетно свечано прослављен. Тада је овај народни молитвени скуп почаствовао својим посјетом ондашњи Патријарх српски Варнава и „српски Златоусти“ Епископ Николај Велимировић. Епископ Николај је тада пред вече испред цркве одржао величанствену бесједу под геслом: „Помози нам, Боже, да се браћа сложе!“ у којој је говорио о неопходности слоге међу људима истакавши и велику потребу слоге између Срба и Хрвата наглашавајући да смо сви дјеца Христова.

Петстопедесетгодишњица Косовске битке на Д. Косову такође је свечано прослављена. Епископ Иринеј Ђорђевић је том приликом осветио новоподигнути звоник и одржао упечатљиву бесједу на тему: Срби и Косово, у којој је изнио важност Лазаревске и косовске мисли за трајање српског бића.

Ратне, а нарочито поратне године, Другог свјетског рата неповољно су се одразиле на развијање косовске мисли код далматинских Срба, иако она није била, како јенајјероватније планирано, уништена. Сведо почетка педесетих година, односно до учвршћења нове власти, видовданске прославе су се несметано одржавале, да би касније биле сабијене само у црквене оквири. Седамдесетих година та се свијест појачава да би за само неку годину утихнула „страха ради јудејскога“.

У овој јубиларној години има се утисак да се косовска свијест знатно појачава, са циљем да се на неки начин повежу покидане везе са нашим историјским наслеђем. Коначно наш народ, чини се, схвата да ипак нема другог пута осим оног Христовог крсно-васкрсног, светосавског, Лазаревског, Косовског. Томе ће у Далмацији свакако знатно дорпинијети и овогодишња посјета нашег Патријарха, који послије 23 године поново походи свој народ у кршној Далмацији.

На крају да кажемо и то да се код наше тзв. средње и младе генерације осјећа тежња за повратком нашим исконским вриједностима, али се истовремено осјећа и празнина која је послједица дуготрајног потискивања косовске мисли као и хришћанског наслеђа.

Зато је велики задатак пред Црквом, свештенством и цијелокупном српским интелигенцијом да у младим нараштајима уобличи косовску мисао, јер само та мисао која је дубоко прожета Христољубљем, правдољубљем и родољубљем може да правилно усмјери савременог младог човјека на прави пут и да га одврати од свега што га онечовјечује.

(5) Глас Привредно-културне матице за Севјерну Далмацију, 20. јуни 1889.

Rev. Fr. Slavko Zorica, Prof.

THE KOSOVO IDEAL AMONG DALMATIAN SERBIANS

The Author, after outlining a brief history of the Serbs in Dalmatia and Dalmatian Kosovo from the 12th to 18th century, addresses the difficulties Serbs face in these regions in their effort to maintain their Faith and Identity. The unification of the Kosovo Ideal with their Orthodox Faith aided them in their effort, and produced their unique character.

